

Huszár Sándor

Naplólapok IV.

Világosodik – vége a felvonásnak

1961. szeptember 16. péntek

A színház előtt vezető színésziünk *László Gerő* valamit nagyon nagy figyelemmel olvasott. Előlről látom, hogy az Utunk eheti száma van a kezében. Mögéje kerülök és megállapítom, hogy *Rappaport Ottónak* a Színházi stílus – színházi profil című kolumnás cikkét böngészi.

– Na mit szól hozzá? – kérdem.

– Rapihoz? Azt, hogy egy marha! – válaszolja a rá jellemző vehemenciával Gerő. Meg mertem volna esküdni, hogy ezt válaszolja. Szerem Gerőt és Rapi-t is kezdem megismerni. Mellesleg a cikket én is olvastam. Elbeszélgettünk róla, mások is bele-beleszóltak a vitába. És kiderül, hogy ez az elfűrészelt óriás nem is olyan nagy marha, mint ahogy első pillanatban Gerő mondta. A másorterv, a domináns játéktípus és egy kevésbé konkrét ismérv alapján amit ő “az együttes közösségi tartásának mond” jellemzi a hat magyar színházat. Igaz, hogy nem valamennyit, csak négyet, de a vita alapján kialakult egy olyan színházkép, amit én is elismerek, bár mindig azt hangoztattam, hogy vidéki színházat nem lehet szigorúan profilozni.

Nos így, a Rapi meg a mi nézetünket összevetve ez lenne a valós és tapasztalatokon alapuló minőségi jegye az egyes társulatoknak:

– Marosvásárhelyi Székely Színház – Művész színház

– Nagyváradi Állami Színház magyar tagozata – Vígszínház

– Szatmári Színház – Ifjúsági színház

– Sepsiszentgyörgyi teátrum – Faluszínház.

– Temesvári társulat – Kísérleti színház.

– Kolozsvári Állami Magyar Színház – Nemzeti Színház

Természetes ez egy unalmas órán felmerült beszédtema, mert minden társulat tiltakozna az úgymond lehatárolás ellen. Beleértve magunkat is, hiszen épp a nemzetiszínházi stílust akarom kiirtani nagy buzgalommal.

Az új évadra átszerződöttem Taub Jánost, a temesvári igazgató főrendezőjét, aki nagy kísérletező. Hátha ezzel is sikerül valamit mozdítani ezen az itteni begyepesedésen.

1961. szeptember 17. szombat

Megint tele van a dossziém kérvénnyel, az életem pedig problémával, meg átokkal. Azzal vádolnak egyfolytában, hogy tönkre akarom tenni a társszínházakat azzal, hogy átszerződöttem a legjobb erőiket. Isten látja a lelkemet, hogy ezt nem akarom. Egy objektív ember még azt is láthatja, hogy ennek a migrációnak nem én vagyok az oka. Örvendek, ha egy tizede igaz annak, amit az átszerződni akaró színészek a fülembé búgnak, mármint, hogy az én személyiségem biztosítja számukra a jövőt. Túl szép, semhogy igaz legyen. Nyilvánvaló elsősorban a város vonzó. Kolozsvár mindig

vonzó is volt minden erdélyi ember számára. Ezért is támadnak Tompák olyan hevesen, mert Kolozsvárt mégsem szidhatják. Én lehetek csibész, Kolozsvár nem lehet szélhámos. Az, hogy sokan szeretnének idejönni nem azt bizonyítja, hogy én milyen nagy ember vagyok, hanem hogy milyen bizonytalan, meg-alázó és kínos a lét – máshol. A nálam lévő kérvények tanúsága szerint ez elsősorban Sep-siszentgyörgyre érvényes, ahonnan két kiváló színész ostromol: *Király József* és *Bíró Levente*. Mindkettőnek helye volna a társulatban, de az én lehetőségeim is korlátozottak. Olyan típusokra van szükségem elsősorban, amilyen nálunk hiányzik. Persze nincs igazgató Erdélyben, aki a fenti két embert csak úgy, könnyedén elutasítja. Annyit mindenesetre elértek, hogy mindkettőjüknek felemelte *Kovács Dezső* a fizetését.

Merthát ezt sem kell kifejejteni a pakliból, hogy manapság én vagyok a mumus. Ahogy valaki valamivel elégedetlen, bejelenti, hogy szerződik Kolozsvárra. Én ugyanis – *Vaida Vasile* jóvoltából – lakást is biztosítok az új tagoknak.

Itt van például *Sinka Karcsinak* egy vásárhelyi levele. Kifejti, hogy nincs semmiféle igénye, csak annyi, hogy nálunk játszhasson. Ott nem érzi jól magát. Végül így zárja a négy oldalas írást: "Levelemről senki nem tud és Tompának sem szólok addig, amíg nem aktuális a kérdés." Nos hát ha valakire, Sinkára nagy szüksége volna a társulatnak. Régóta játszszuk ezt a bújócskát, hogy "Tompá ne tudja". Aztán a minap Tompa hív telefonon és minden különösebb bevezetőt mellőzve így szól:

– Huszár elvtárs ne fárasssa magát Sinkáért. Felesleges. Én már a lehető legmagasabb gázszt folyósítom neki. Annál nagyobbbat maga sem tud adni. Adja fel a küzdelmet!

De ugye Tompa nem tud semmiről...

Mikor az életművészet ilyen nagy mesterreivel van dolgom, mint Tompa és a hozzáillő

tehetségű Sinka, valósággal kisebbrendűségi gátlásom van. Én persze azt tudom, hogy becsületos vagyok és ők szélhámosok. Önámítás! Ők színházi emberek. Én civil vagyok. Az ő szemükben a becsület az előadás. A többi lényegtelen.

Hát nincs igazuk?

1961. szeptember 22. csütörtök

Az Utunk eheti számában Rappaport búcsúztatja a napokban elhunyt *Lucia Strudza Bulandrat*, a kor – ha nem az egész román színházi élet – legnagyobb színésznőjét.

Mindössze kétszer találkoztam a nagyaszonnyal. Az elsőt elmondtam *Viktor Rebenjiuc*-kal beszélgetve a Moszkvába tartó repülőn. A másikat ím most jegyzem le:

Bukarestben, az akkori Művelődésügyi Állami Bizottságnál járván hivatali ügyben, *Mircea Avram*, a színházi főosztály akkori igazgatója meghívott, hogy menjek el vele a Municipal – ma Bulandra – Színházba ügynevezett "vizionálási" főpróbára. Madame Bulandra, az igazgatónő kérte meg, vigyen magával jóhiszemű színházi embereket. Ez, ugyanis az a főpróba, amelyen a színház művészeti tanácsa és a hivatalos fórumok képviselői megnézik és engedélyezik a produkciót. Persze az előadás ilyenkor legtöbbször még nyers, ezért a Madame nagyon ügyelt arra, hogy illetéktelenek nehozz rossz hírt keltsék. Mindezt tudtam, csak a Madame módszereivel nem voltam tisztában, és így elköttem azt az elővigyázatlanságot, hogy míg *Mircea Avram* az előcsarnokban időzött, én besétáltam a nézőtérre. Egyenesen Madame Bulandra karjai közé. Az igazgatónő ugyanis – kilencvenen felül volt már a hatvanas évek elején – lesben állt a bejáratnál, s várta a hivatalos vendégeket. Mikor feltűntem, szeme elé kapta a szemüvegét, s pillanatok alatt eldöntötte: ezt az alakot ő életében nem látta, s ezért halkán, de roppant erősen rám szólt.

– Ieși afară!

Ami magyarul körülbelül így hangzana:
– Ki innen!

Szerencsémre ebben a pillanatban utolért a vezérigazgató, s bemutatott neki.

– A Kolozsvári Magyar Színház igazgatója.

A Madame azonnal magához ölelt és hosszan magyarázta a tévedését. Azt is elárulta, amit pedig gondosan titkolt, hisz nem viselt szemüveget, hogy súlyosan rövidlátó. Én persze az egészen jót nevettem, és biztosítottam, hogy nem bántódtam meg.

1961. december 1. péntek

Utunk: A Háború és béke az ország színházi életének eseménye, – írja *Szecs Pista!* Győztem. Ez rossz évad? Megújult a színház, ünnepel a sajtó!

1961. december 8. péntek

5 perc Huszár Sándorral (Utunk)

“Hamarjában összeszámolom: kereken tizenkét esztendő telt el legelső találkozásunk óta. Magam előtt látom a megtermett, barna legényt, aki a börtöryárból, a csereskádak mellől jött a napilap szerkesztőségébe, s az első hetekben még kicsit tanácstalanul, kicsit megilletődve csetlett-botlott az íróasztalok között, meleg, dióbarna szemében valamiféle gyermeg, mosolyra indító bocsánatkéréssel, mint aki azt mondja: mit keresek én itt? De ha akarjátok, hát megpróbálhatom.

Arcán most is feldereng egy pillanatra az a régi, restellkedő, fiús mosoly, amikor meglátja, hogy előveszem jegyzetfüzetemet.

– Hú, de kínos szituáció! De ha mindenáron akarod, hát jó, megpróbálhatjuk.

Lazít a nyakkendőjén, leveti kiskabátját, s ingujjban ül át mellém a színházigazgatói íróasztaltól, mint aki a soronlévő feladatnak gyűrközik neki. Valahogy úgy ahogyan elleste apjától, aki évtizedeken át minden reggel neki-gyűrközött az ezerkilós Herbák-gyári gőzkalapácsnak.

Az ilyen nagy nekigyűrközésekkel győzte le lépésről-lépésre a kishitúséget, s a toll lett a gőzkalapácsa, amellyel az új világot kovácsolja mind szenvedélyesebben. Első mestere, ahol a segédkönyvet megszerzi: a napisajtó. A tanulság: az osztály, az ügy, a forradalom szolgálata egy életre szóló útravaló, a gyökereket többé nem lehetett eltépni. Az Utunk szerkesztőségében íróvá érik, ebből az újabb nekigyűrközésből novelláskötetek születnek, mély humanizmustól fűtött, izzig-vérig mai írások, amelyek a legtöbb esetben élénk visszhangra találnak, s a bennük felvetett etikai problémákkal nemegyszer szenvedélyes vitákat kavarnak.

Vajon mi ennek a titka? – próbálom most kitudni.

– Hogy egy színházi kifejezéssel éljek, nekem is megvannak a magam bérleteseim. Időnként felkeresnek, s megosztják velem örömeiket, gondjaikat. Szeretek utánanézni az emberi sorsoknak, örömem telik ebben. Emlékszel a Marika-vegni című novellámra? Az is úgy “született” hogy kicsit utánanézttem egy cukrászlány sorsának. Az írásban szereplő kopasz vasutas, aki összehozza a fiatalokat, tulajdonképpen én voltam. (...)

Az egykor oly sivár, kilátástalan külvárost újjávarázsoló blokkok egyikének földszintjén lakik Huszár Sándor. Dolgozószobájának ablakából a rendezett Szamos-parti sétány neonfényeire lát, s a Hója erdőre, amelynek dombjai alatt toronydaruk reflektorai pásztázzák az építőtelepet. Könyvekkel megrakott polcok futják körbe a dolgozószoba falát. Közöttük ott csetlik-botlik, s illegeti magát újabb karcolatainak legifjabb hőse, az író leánykája, Pipi, Ildikó.

Miközben hallgatom terveit, problémáit, egyik novellahőseinek, Máriskónak a szavai jutnak az eszembe, aki büszkén mesél a mérnökké nőtt kőművesgyerekről, akivel régebben együtt hordta a maltert:

– Ugye nem hittétek – Nézzétek meg, mi lett...”

Mikó Ervin

1962. január 5. péntek

Te jó ég, már ötödike! És eddig mi történt? Úri becsületszavamra nem tudom.

1962. március 23. péntek

Ma közli a sajtó a hírt arról, ami tulajdonképpen már hetekkel ezelőtt megtörtént, hogy a Kolozsvári Állami Magyar Színház és a Bukaresti Lucia Sturdza Bulandra együttes testvérszínházi szerződést kötött. Ennek egyik pontja az, hogy rendszeresen játszunk Bukarestben és ők Kolozsváron, amikor is nem kell terembért fizetnünk, mert erre az időre a “testvér” vidéken játszik.

Különösek az emberek. Sokan kérdezték meg tőlem, hogy ez meg mire jó? Kissé szomorúan, de egyenesen válaszoltam: arra, hogy kifejezzük, őszintén akarjuk a román és a magyar kultúra közeledését. Sok minden meg fog változni Európában. Talán még a határok is. Egy nem változik soha: a tény, hogy az Isten egymás mellé helyezett bennünket románokat és magyarokat. Mondtam *Liviu Ciuleinak*, a nagy román rendezőnek, hogy egyeseknek mi a problémája. Persze azt elhallgattam, hogy főleg magyarok kérdezték. És ő, a tiszta ember, akinek semmi érintkezése nincs a nemzeti kérdéssel és a nacionalizmussal, így felelt: tőlem is megkérdezték. (Mert fel se tételezte, hogy a dilemmák között is van nemzetiségi differencia.) És tudja mit válaszoltam? Azért játszunk ott, mert nekünk a Magyar Színház művészi törekvései tetszenek. És még valamiért: a Magyar Színháznak kialakult közönsége van. Nos ha mi odamegyünk az a közönség befizet hozzánk, és a románok is eljönnek bennünket megnézni. Tehát dupla az eredmény! Különben *Liviu Ciuleitől*, aki nemcsak kiváló rendező, de – építész-mérnököt végzett – díszlettervezőként kezdte, megrendeltem a

Schiller *Ármány és szerelem* című darabjának díszlettervét. Mondtam a testvérek segítik egymást és ő ezt készséggel elismerte. Már készül is a díszlet. Emellett az is fontos lépés, hogy a Bulandra színház április 2 és 6. között nálunk játszik!

Az Utunk erre vezércikket kért tőlem a “vérszerződésről”. Ismétlem ez nem ártatlan játék. Ez a mi közös lépésünk sokak szemében provokáció. Ma azt is hallottam – ezt viszont román oldalról – hogy Ciulei zsidó, nem román.

Tehát?

Valamelyik öreg színész mesélte ezt az – úgy néz ki – öreg anekdotát. Egy kisváros direktora elő akarta adni *Az ember tragédiáját*. És, hogy az esemény minél ünnepibb legyen, fővárosi díszlettervezőt hívott. Az illető megérkezett, megnézte a színpadot s rendelkezett: ezt a falat, meg azt a falat, meg ott amazt a kéményt lebontjuk. A direktor ájuldózott: De hogy képzeled ezt uram? Hát kinek van erre pénze? Mire a fővárosi díszlettervező így szólt: akkor viszont a nevem nem kerül fel a plakátra. Stimmel – válaszolta az egyszerű direktor – akkor marad a Madách!

Nos hát én is így vagyok az oponenseimmel: akkor marad a tiszta gondolat! Legfennebb nem választanak meg képviselőnek.

1962. március 29. csütörtök

Ma *Weisz Lázárnál* voltam a II. belgyógyászaton. Tegnap találkoztunk az utcán és mondtam neki, hogy itt jobboldalt, a bordák alatt fáj. Időnként. És látom – mondotta –, hogy ideges is vagy. Talán nincs pénzed? Mondom: Meg vagy örülve? Mi köze a pénznek ahhoz, hogy nekem fáj a gyomrom? Sokkal több mint gondolnád – válaszolta. – Az apró anyagi, meg egyéb hasonló gondok morzsolják fel az erős szervezeteket.

Annyit elért, elmentem hozzá, hogy hallgasson meg. A szívemen nem érzett semmit, de a vérnyomásom – mondta – nagyon magas.

Elég hamar! – mondtam. Ebben egyetértettünk. Erre aztán felírt valami vényomás-csökkenőt. A dili ellen nem írsz fel semmit? – kérdeztem. – Azt mondta: arra nem adok semmit. Csak egy dolgot ajánlok: békülj ki önmagaddal.

Nos Lózer – íme – kissé romantikus. Nem kell valakit kinevezni színidirektornak. Belgyógyászként is elmehet az esze.

Különböen próbálják a darabomat. Mert erről nem írtam a naplóban, hogy *A házasságok a Földön kötetnek* címmel darabot követtem el. Taub Jancsi rendezi. *Andrási Marci, Pásztor János, Bisztrai Mária, Senkálsszky Endre* – szóval a színház legjobb erői játsszák a főszerepeket. Reménykedem, hogy nem bukunk meg vele.

1962. május 28. hétfő

Lassan befutnak a visszhangok. Egyelőre a sikerről vagy sikertelenségről nem írok, mert még nem jelent meg az előadásról bíráló. Bíráló helyett viszont eljutott hozzám a következő visszhang a művelt világból.

– Persze, hát ezért nem adta elő Huszár Nagy Istvánt, Tomcsa Sándort, meg a többieket! Kellott a hely a saját darabjának.

Nevetni hirtelenjében nem tudtam, de annyit elmondtam a hírhozónak, hogy van egy székeley anekdótám a számukra. Apám mesélte, hogy a kisküküllői menti Makfalván, a szülőfalujában hogy folyik a mézszárlás. A gazda, akinek levágni való marhája van, elmegy a mézszároshoz, megegyeznek, s aztán kiveti az állatot a mezőre, ahol egy kis fakalyibája van a mesternek. Annyi feladata marad ugyan a gazdának, hogy neki kell megfognia a marha szarvát, amikor a mézszáros az állatot letaglózza. És az egyszerű parasztember meg is fogta és oda is nézett, hogy a mézszáros erről mint vélekedik. Döbbsenten látja azonban, hogy a mézszáros magasra emelte a taglót, de nem a marhát nézi, hanem őt. Erre aztán már megszólal:

– Laji bá!

– Na!

– Maga odaüt, ahova néz?

– Én oda – fogadkozott a mézszáros és a nagyobb nyomaték kedvéért még a tenyerét is megköpte.

– Akkor álljon meg, mert eresztem el a marha szarvát!

Ugyanis a mézszáros kancsi volt.

És az úgynevezett művelt társadalom szerint én is az vagyok. De ezek után ki fogja meg a marha szarvát?

Hát abban kétség nincsen. A kérdés csak az, hogy most már aztán döntsük el: ki a marha?!

1962. június 1. péntek

Ezt azért mégis beteszem a naplóba. Ez nekem emberileg is sokat jelent.

Kedves Sándor!

Gratulálok a sikerhez, szívből örvendek, öreg. A darab érdekel, már egy hónapja felvetjük a jövő évi kiadási tervbe. Ha lehetőség adódik rá, még az idén kiadjuk.

Küldjél sürgősen egy végleges példányt
Öllelek

Domokos Géza

Buk. 1962. V. 25.

Mondanomn sem kell, nem az hat meg, hogy Domokos az Állami Kiadó Magyar Osztályának főszerkesztője. Inkább az, hogy szívesemhez közelálló lélek.

1962. június 15. péntek

Megjelent az első cikk a Házasságról az Utunkban. Szócs Pista írja. A darab – mondja – azért volt siker, mert a mai életből fakad.

1962. július 1. vasárnap

A múlt héten végig Bukarestben voltam. Készíték elő egy őszi bukaresti turnét. Az a helyzet, hogy mikor 1959-ben betettem a lábam a színházba, már szóltak a tagok, hogy mielőbb Bukarestbe kell mennünk vendégját-

szani. Szerintük ugyanis Tompa itt nyerte el a pálmát, hogy minden jó előadást azonnal levitt a fővárosba. És – ebben én is egyetértek – ma a romániai magyar színjátszást a marosvásárhelyi Székely Színház képviseli.

Feljegyeztem magamnak ezt a közösségi kívánalmat és – ahogy az már szokásom – szóvá tettem a barátaimmal való beszélgetéseken. A legtöbben hümmögtek. Mondták sokan, hogy igaz, mások, hogy nem kell elsietni. Egyedül *Harag Gyuri* magyarázta meg, hogy valóban miért nem kell elsietni a bukaresti vendégszínházakat. Elmondta, amit én nem tudtam, mert addig nem követtem nyomon a színház útjait, hogy a Kolozsvári társulat sokszor játszott Bukarestben, itt nincs semmi hiba. A baj ott keresendő, hogy valahányszor lementek, megbuktak, vagy mert rossz volt az előadás amit vittek, vagy mert olyan összehasonlítási viszonyba kerültek, amiből negatív következtetés született a társulat művészetére vonatkozóan. Tehát – mondotta Gyuri – a társulat jobb, mint a róla, a fővárosban kialakított vélemény. Ebben – 70 százaléig hibás a balkezes művészi vezetés és a hiányzó 30 százalék a Tompa – különben a saját szempontjából érthető – aknamunkája.

Nos ezért sóhajtok olyan nagyot a bejelentés előtt: az idej – számomra a negyedik – évad eredményei alapján végre rászántam magam a bukaresti vendégszínházakra. Van egy pár olyan darabunk, ami novum. Így például a *Háború és béke*, amely sokak véleménye szerint ott is siker lesz. Van olyan darabunk, amit az összehasonlítás igényével vihetünk le, ilyen pl. a *Mirodan A hírhedt 702-es*. Kamaradarabnak ott a *Kállay Költöltánca*. Hazai magyar színműnek az én darabom. És még van egy döntő dobásunk: az *Arghezi szavalóest*, amit előléptetünk matinévá, s amelynek az a jelentősége, hogy *a legnagyobb élő román költőnek egy magyar színház csinál elsőként előadót estet*. Vagy matinét.

Nos ebben az ügyben utazom.

A minisztériumban nem is volt különösebb ellenállás.

1962. szeptember 22. szombat

Bukarestben vendégszerepelt a Budapesti Nemzeti Színház. Idejében felhívták a figyelmünket a minisztériumban, hogy aztán ne legyen búcsújárás. Vagyis, hogy a színházak ne menjenek fel szervezeten az előadásokra. Főleg a magyar színházak ne. Én azt mondtam – persze csak szigorúan magánúton –, aki teheti saját költségén lemehet. Igyekeztem szabadnapot adni, vagy egyéb segítséget nyújtani a vállalkozóknak.

Nem volt ebben semmi hazafiatlanság, csak realitásérzék. Egy magyar színésznek létfontosságú látni, hol tart a mai magyar színjátszás.

Végül is azt hiszem csak hárman mentünk le. Taub Jancsi, László Gerő meg én. De ha jól néztem, mi hárman képviseltük az egész romániai magyar színjátszást is.

Nem voltam szegénylős, jelentkeztem *Major Tamás*nál. Ezek vagyunk és itt vagyunk. A többiek igazoltan vannak távol.

Major megrázóan kedves volt. Gyorsan összetrombitálta a társulatot és ily szavakkal fordult hozzánk.

– Gyerekek! Nézzétek! A legrégebbi magyar kőszínház igazgatója! Múzeumi tárgy... Ha jól megnézzük valahol leltári szám van rajta...

És magához ölelt. És – könnyezett.

Mit mondjak? Én is könnyeztem.

Ezt követően sorra megismerkedtünk, sőt meg is barátkoztunk a színészekkel, rendezőkkel. Nekem *Básti Lajos* tetszett a legjobban. Mint ember. Jó színész sok van. Azok között nem tudok egyet választani. Bár Básti itt is kitűnik – például – a szép dikciójával. Azt hiszem ő ma a legszebben beszélő magyar színész.

Aztán óriási egyéniség *Bessenyei Ferenc* is.

Volt vele egy esetem. Ittunk. Mert mi mást tehettünk volna. Egyszer aztán – nem tudom hogy és milyen apropóra – Bástiról esett szó.

És Ferike dühösen mesélte, hogy Lajosnak most már annyi a fizetése, mint neki. Na hallottál már ilyen?

– Pedig ha a sírból kidugom a kezemet, akkor is nagyobb vagyok mint ő! – mondotta.

Hallgattam. Aztán másról kezdtem beszélni, de ő újra csak visszatért Lalára.

Másnap délelőtt Bástival volt találkozó a vendéglőben. Ám Lala késett. És megjött Bessenyei Feri és odaült az asztalomhoz. Örvendtem neki, hisz nemcsak nagy színész, de remek, jópofa ember is. Csak azért evett a fene, mi lesz, ha megérkezik Básti? Ezek amennyire utálják egymást, képesek összeverekedni.

És egyszer csak megjött. Fel akartam állni, hogy akkor menjek át egy másik asztalhoz. Básti azonban búbájosan mosolyogva hozzám jött, kezét nyújtott, aztán Bessenyeihez fordult, vele is kezét rázott és a legmelegebb hangján ezt rebegte:

– Szervusz Ferikém, jól aludtál?

– Szervusz drága barátom! – harsogta Bessenyei – remélem te is!

Értettem őket. Színészek.

A Nemzetinek különben nagy sikere volt. Három darabot hoztak: Szofoklész Oidipus királyát, Brecht Gallilei életét és Darvas József Kormos ég című darabját. És a mi szerepünk a végén nagyon jelentős volt. A minisztérium főmunkatársai megköszönték, hogy lejöttünk. Mert volt aki tolmácsoljon, aki elvezesse őket a keresett színészhez, rendezőhöz. Szóval tökéletesen teljesítettük hivatásunkat, bár nem hívtott senki.

A végén dedikálták a nemzetiek a román műsorfüzetet nekem. Kiírok néhány dedikációt, mert nem érdektelenek.

“Igazgatót hivatalból gyűlölni kell, téged szeretlek!

Bessenyei Ferenc”

“Lehet, hogy nem leszel sokáig igazgató?

Kállai Ferenc”

“Találkozunk gyakrabban.

Major Tamás”

“Bizonyos gyümölcsök későn érnek, tisztelet a tenyésztésért.

Óze Lajos”

Nem tudom, jelezsem-e, hogy itt a román néppel való együttélésről, a román művészekkel való előttünk megnyilatkozó barátságunkról is szó volt. Egy ilyen éjszaka után íródott ez a szöveg.

“Az újra találkozás reményében szeretettel:

Marton Endre”

“Sándor barátomnak, nagy szeretettel:

Berek Kati”

Ehhez is szükséges némi háttér. Nyilván egy vidám előadás utáni poharazáson íródik, ahol én is formában voltam már. Elmúlt a velük szembeni lámpalázam, és ha formába lendülök én is tudok jópofa lenni. Ezt a következő eset is bizonyítja. Bessenyei fáradtam hallgatott. Igazgatói duma – olvastam le az arcáról. Egyszer azonban összeomlott és két tenyerébe fogta az arcomat: Te édes marha! – üvöltötte – imádlak!

Nos, Katika ezután írta, amit írt. És a többiek is:

“Jól kezdtük, de hogy végezzük?

Gáti Jóska”

Na és persze rengeteg megjegyzés nélküli aláírás. Szinte mindenkinek itt a szignója. Azon is gondolkodom, hogy ha sikerül megőriznem a műsorfüzetet valami emlékhelyen, múzeumban vagy valahol leadom. Nem miattam – érettük.

Még volt egy említésre méltó kalandom. Éppen a női öltözőben lábatlankodtam, mert mitagadás, mindenhol szívesen látott – sőt rég nem látott – kistestvér voltam. Ezúttal épp Lukács Margittal beszélgettünk előadás előtt. Elsírta nekem a bánatát. Imádja a népművészetet és végig azt remélte, hogy Erdélybe is elmennék, s akkor szerez valami szép cserépedényt emlékül.

Dehát a nagypolitika megfosztotta – Erdélytől.

– Egyet se búsúljon Margitka – mondtam. – Lehet ezt a hiányt pótolni.

És ezzel véget ért a terefere, mert szólt az ügyelő, hogy kezdődik az előadás.

Én azonban nem feledkeztem el a sejtelmes szavaimba rejtett ígéretről. Ilona néném Pestről – akiről már említés történt e naplóban – most itthon járt és megkértem, hogy vigye el Margitkának az ajándékomat. Szívesen megtette. Egy udvarhelyszéki bokályt, meg tányért csomagoltam be neki.

1962. szeptember 29. szombat

Margitka válaszolt. A késés miatt meghattan.

“Hogy kezdjek levelet írni Magának – annyi idő után –, aki oly figyelmes volt és oly váratlanul hamar teljesítette amit ígért.

Nem mentegetőzöm, csak leírom, hogy rengeteg dolgom volt, és nem akartam pár közhözön soral felelni arra, amivel oly könnyekig meghatott.

Megkaptam a kancsókat és megkaptam a gratuláló lapot is.

Oly nagy örömet szerzett velem, hogy mivel nem vagyok költő, csak azt írom, hogy köszönöm. Remélem, hogy feljön Pestre, ha jól emlékszem ezt mondta (...). Figyelmét és kedveségét még egyszer köszönve nagy szeretettel üdvözlöm

Lukács Margit.”

1962. október 1. hétfő

Órület!

Egy perc nyugalom nincsen. Készülünk a Bukaresti bemutatkozásra. Én legalábbis így gondolom. De vannak itt sokan, akik megakarnak óvni a csalódástól és magyarázzák, hogy: nyugi-nyugi! Ez egy állomás. Olyan, mint akármelyik másik. Ha szép – ajándék az élettől. Ha csúnya – akkor is el kell fogadni, mert ez is az élettől van, ha nem is ajándék.

Nem tudom...

Én valahogy...

Jaj ne mondjak semmit.

Tehát akkor október 5 és 9. között Bukarest. Ezzel a repertoárral:

Al. Mirodan: A hírhedt 702-es,

Házasságok a földön köttetnek – szerénységemtől,

Kállay István: Kötéltánc,

Tolsztoj-Piscator: Háború és béke,

Arghezi irodalmi est vagy matiné, ahogy kijön.

Isten óvja lelkeinket!

1962. október 19. péntek

Az Utunk mai számának hírvonata *Florin Tornean*nak, az egyik legnevesebb román színikritikusnak a *Contemporanul* című fővárosi művelődési hetilapban közölt cikkéből hoz ki vonatot a Kolozsvári Magyar Színház bukaresti vendégjátékáról. Íme egyetlen, de alapvető és az országos sajtóvisszhang lényegét összefoglaló mondat:

“...A vendégjáték kitorolte tudatunkból annak a színháznak az emlékét, amelyet sokáig a tájékozatlanság és a helybentopogás jellemezett.”

Szerintem nem is kellene többet beszélni a turnéről. Dehát beszélni kell, mert a romániai magyar kultúra tükrében is meg kell mutatnunk magunkat.

1962. november 14. csütörtök

A napokban megkezdte működését a Marosvásárhelyi Székely Színház – román tagozata. Ami nyilván fából vaskarika. Tehát a Székely Színház ezennel megszűnt. Állami színház lett. Annak ugyanis lehet román tagozata. Méginkább magyar...

Régóta rebesgetik, szervezik pro- és ellenagítájk. Már botrány is volt miatta, még előtt meglett volna. A magyar társulat két legnagyobb tagja jelentette fel egymást kölcsönösen a pártnál. Nem akarok neveket írni. Lejegyzem inkább a botrány tárgyát. Ami egy vicc.

A pályaoár várja a vonatot. Ugyanis az egy szál sín páron jobbról jön a Bukarest-Budapest

expressz, majd pár perccel később balról a Budapest-Bukarest expressz. És hogy a pályáról ott ácsorog, egyszer csak megpillantja a távolból jobbról az egyiket, balról a másikat. És akkor beszél a feleségének a nyitott ablakon:

– Juli, gyere ki, s nézd meg, mert ilyen karambolt még nem láttál mióta kétágú vagy.

Nos ez – állítólag – a román társulat elleni agitáció. A. azt mondja hogy a viccet B. terjeszti, B. hogy A. a tettes. A párt pedig akcióba lép. Hol egyiket vallatja, hol a másikat.

Persze most már abba fogja hagyni. A jobboldali express befutott és nem volt semmi katasztrófa.

1962. november 17. vasárnap

A mozgalmas nyár után most kissé pihegek. Az őszt különben is mindig nehéz számomra. Ilyenkor valahogy mintha kevesebb lenne az életerőm. A színház pedig pont ellenkezője. Eddig még valahogy megfértek egymással az emberek a sikertelenségben. Szekértáborot alakítottak. Összebújtak. Most hogy feltörtünk, hogy az emberek kihúzták lelkileg magukat – tele lettünk konfliktussal. *Most már van min marakodni.* Most már sokan nyújtják ki a kezüket a hatalom irányába. Eddig a színházban az ilyen-olyan hatalom, a befolyás teher volt, felelősséggel járt. Elővették az embert, hogy miért nem mennek a dolgok. Most? Most épp ellenkezőleg. Megállítják az utcán és gratulálnak a sikerhez.

Mikor a színházhoz jöttem, két gyenge – vagy ha akarom fiatal – rendezőt találtam itt. A megbízott főrendező egy színész. Azonnal ülőttem, hogy a mai körülmények között, amikor a rendező döntő szerepet kap az előadásban – hisz ún. rendezői színházról beszélnek – ezzel a felállással aligha érünk el sikert. Ezért vállaltam el azonnal Rappaportot és ezért küzdöttem Taub Jánosért. Bár ezt nem jegyeztem fel, mert szinte-szinte szégyenlettem, hogy amikor egyesek látták, hogy ennyi “furcsa nevű” embert szerződtettek, hogy *Ko-*

vács György is hazajár és állítólag át is akar szerződni, akkor egyik nemzedéktársam, kiváló tollforgató, körbeszaladta a várost: emberek – mondotta – Huszár megtölti zsidókkal a magyar színházat, ne hagyjuk!

Most ezen a vonalon is folyik harc a színházban. A volt főrendező székely volt, a mostani árnyékszékely, vagyis zsidó. De azért mondom, hogy nem ez a főcsapás vonala, ahogy Sztálin elvtárs nevezné, hanem az érdekek. Eddig a legprivilegizáltabb réteg a negyven és ötven év közöttieké volt. Egy régi, nemzeti színház meglehetősen avas játéktípusú társaság. Ők nyomták rá a színházra a bélyeget. Őket, ezt a szellemet támadta a korosztályukból való, de abból – ím – kimagasló *Tompa Miklós* és a fiatalokat képviselő szatmári gárda. Ők alakították ki az értékrendet kint, a régi kolozsvári harmad-gamitúra előre rukkoltjai bent. Főleg, hogy az előttük járó *Fekete Mihály*, *Poór Lili* generációja öreg volt a harcra. És túl sok mindenben voltak vezető egyéniségek. Poór Liló – például – nemcsak nagy színész volt, de a *Janovics Jenő* felcsége is, aki itt kimondatlan érdemei ellenére burzsuj és kapitalista. Méginkább épp azért.

A háború után a nagyon tehetséges harminc körüliek generációja – *László Gerő*, *Horváth Béla*, *Dórián Ilona*, *Bisztrai Mária*, stb. – játszotta a főszerepet, de a színház dolgaiba nem volt beleszólása. Én erre a csoportra alapítottam a terveimet. És ez a csoport ábrándított is ki végül. Ugyanis ezek a tehetségük révén megkapták a főszerepeket, még ha a színház műsorpolitikáját nem is rájuk alapozták. Így aztán ők nem harcoltak. Sőt restellték, ha valamiért szólniuk kellett. Az ő szemükben az ilyen színész nem tehetséges, azért áll le polemizálni direktorral, rendezővel, vagy pláne pályatárssal. Nos, ez a méltóságában nagyon erős nemzedék engem, a harcban nagy tisztelettel övezett, de gyakorlati segítséget nem nyújtott.

Az utóbbi két-három évben ez az így ki-

sarkosított helyzet változott. Megküzdöttem például azért, hogy lépjenek be élszínészek a pártba. Ugyanis nagy politikai dolgok ott dőltek el. Ha a pártszervezet kiállt az igazgató mellett, akkor azt nemcsak a pártszervek, de az állami intézmények különösen komolyan vették. Igen ám, de jó ideig a művész személyzet ki volt rekesztve a pártból. Ez is helyi jelenség. A munkások azt mondták, hogy az az ő pártjuk, a neve is mutatja – Román Munkáspárt! – tehát ott művésznak nincs helye.

Micsoda helyzetek, uristen! Emlékszem, mikor Bisztrai Máriát vettük fel a pártba, milyen kínos helyzet adódott. Már menni kellett a gyűlésre, amikor egyszercsak beállított Mariska kisírt szemmel.

– Igazgató elvtárs! Én nem mehetek a gyűlésre.

– Miért? Mi történt magával művésznő? Hisz maga kérte a felvételét. Megegyeztünk abban is, hogy a színház szempontjából sorsdöntő ügyről van szó..

– Igen, de én hiszek Istenben.

– Ez a maga lelkiismereti dolga. Ezt nekem maga már mondta. És tökéletesen megértette – úgy láttam –, hogy a maga párttagsága nekünk mire kell.

– Igen, de ha ott valaki megkérdi, hogy hiszek-e Istenben, én nem mondhatom, hogy nem, mert az is bűn.

– Művésznő, jöjjön nyugodtan a gyűlésre. Biztosítom, hogy ha ezt a kérdést valaki felteszi annak én válaszolok.

És így, sorra.

Működő képpé kellett tenni a szakszervezetet és olyant kellett oda tenni az élére, aki érti, hogy mi történik a színházban.

És most dűl a belháború. A hajdani – kor szerinti – élszínészek a bukaresti turné után rájöttek, hogy elveszítették vezető pozíciójukat. Hogy most már nem úgy készül a repertóár, hogy nekik legalább egy parádés szerep jusson, hanem hogy ugyanez a szempont másal, másokkal kapcsolatban érvényesül. Hogy

a mostani rendezőt nem lehet rendezni, mert az őket rendezi. Hogy az igazgatót nem lehet megfélemlíteni, stb.

És ez hogy megtörtük a *Szabó Ernő* által találóan “nemlehet színháznak” keresztelt szellemiséget, ez remek dolog. De – mondom – most megindult a harc a csoportosulások között – nem tudok mást mondani – a hataloméért. Valamelyik nap megtudtam, hogy egyik csoport már árulja a szakszervezeti elnöki posztot. Mert annak az elnöke tagja az igazgató tanácsnak.

Eddig egyelőre engem még nem bántanak, de nem tudom meddig.

1962. november 19. kedd

Anyámék ma kértek meghívót az igazgatói páholyba. El akarják hozni a szomszédot a darabom egyik előadására.

Azért ez mégis öröm. Eddig csak gondokat okoztam nekik. Most már olyasmi is történik, amivel eldicsekednek. Amiből úgy tűnik ki, mintha ők sem éltek volna hiába.

Eszembe jut a prómierem. Természetesen elhozta őket, és az is természetes, hogy a banketten szintén jelen voltak. Szegények, irtó kínban lehettek. Ők eddig ilyen nagy urakkal csak cselédként vagy más alárendelti viszonyban találkoztak. Most pedig mindenki az ő kedvüket keresi. Mert a színészek ezt tették. Értem is, meg aztán magukért is, hisz tudták hogy én az ilyesmire érzékeny vagyok.

Szegény mama, ellensúlyozni akarta ezt a nagy úrhatnámiságot és irtó nagyokat mondott. Azt mondta az egyik színész, már nem tudom melyik: Huszár néni büszke lehet a fiára. Igen – mondotta anyám egykedvűen, mint akinek ez igazán nem jelent sokat –, pedig azt hittem hogy hülye lesz. Hogyhogy? – kérdezte a színész. Úgy, hogy mikor kicsi volt, én meg cseléd voltam, s hogy tudjak tőle dolgozni pálnakába áztatott kenyeret kötöttem rongyba, s azt adtam a szájába. Attól aztán úgy aludt, mint a bunda. Rettenetesen nagyot röhögött rajta az

illető, de mulatott rajta hetekig az egész színház.

Aztán abbahagyták, mert látták hogy én nem tagadom meg anyámat. Így volt. Elég keserves volt.

1962. november 23. szombat

Mint aki sok disznóhúst evett, már a pecsenye gondolata is undort vált ki belőle – most így vagyok én a színházzal.

Sok volt. Elég volt.

Valami érthetetlen, ösztönös ellenkezés van bennem, egy idő óta az élethelyzet iránt. Úgy érzem a szervezet védekezik a rossz érzéseket kiváltó élmények ellen.

És ez nem most kezdődött. Régóta észlelem, de mindig meggyőztem magam, hogy ez csak pillanatnyi hangulatom terméke. Addig-addig, hogy mindig beláttam: nincs igazam, eltűzöm a bajokat.

Sajnos ez az undor egyre gyakoribb és egyre nyilvánvalóbb. Nagyon szeretnék végre nyugodtan élni és írni. Szeretném betartani a közttem s a társadalom közötti féktávolságot. Szeretném megóvni magam attól, hogy a cinizmus áldozata legyek. Hiszen ez – úgy érzem – az írói munkásságom végét jelentené. Én szeretem az embereket!

Mostanában gyakran gondolok vissza arra, hogy milyen jó dolgom is volt az Utunk szerkesztőségében.

1962. december 7. péntek

Eltemettük Poór Lilit az erdélyi színjátszás talán legnagyobb művésznőjét. Természetesen én is beszéltem fölötte. Ez már megszokott. Úgy látszik a régi magyar színjátszást én temetem el. Ez is valami.

A mai Utunkban látom, hogy *Jordáky Lajos* nekrológiájában fájlalja: miért nem játszotta el Liló még egyszer élete nagy szerepét a Vassza Zseleznóvát.

Érdekes: ez nekem is eszembe jutott. Már-mint hogy el kellene játszania. Ezt és több más nagy, emlékezetes szerepét. El is mentem hoz-

zá egyszer, s kértem hogy jöjjön vissza. Egy szerepre vagy többre, azonnal szerződünk vele. Liló mosolygott. Talán jól is esett neki az én fiatalos lelkesedésem. Aztán, miután végig hallgatott így szólott:

– Dirikém, köszönöm, de nem megyek. Elég öreg vagyok, hogy a tapasztalatomat magának átadjam: nemcsak kezdeni, befejezni is tudni kell a pályát!

És ez nekem azóta is nagyon sokszor eszembe jut. Milyen bölcs mondás ez! Hiszen nem tudta volna visszahozni azt az illúziót, amit akkor, a maga idejében elültetett a nézőiben.

Szeged, 1989. november 29. szerda

Ma Újvidékről felutazott hozzánk feleségével együtt *Kántor Oszkár*. Interjút kért az Új Symposium számára.

Íme beszélgetésünk egy részlete.

– *Első találkozásunk idején, 1966 nyarán bizakodóbbak voltunk, nem emlékszel?*

– Emlékszem. Feltétlenül bizakodóbbak voltunk. Bár én akkor épp takarítónői státuson voltam a kolozsvári Utunknál.

– *Ezt most hallom először...*

– Bizonyára nem dicsekedtem el akkor vele. Épp túl voltam életem egyik nagy kalandján, a színházigazgatáson és valószínű, hogy inkább arról beszélgettünk.

– *Elsőször egy faluban találkoztunk, úgy emlékszem, 1964-ben. Valahol Kolozsvár környékén.*

– Tordaszentlászlón. Oda szoktam kijárni írogatni. Teleky Mihály, a pap, jó barátom volt. Ott csend volt és béke. Színházi háborúm után nagy szükségem volt erre.

– *Ezt értem, de hogy lettél takarítónő?*

– Tulajdonképpen szerkesztő lettem, visszamentem abba a szerkesztőségbe, ahonnan a színházba távoztam, csak a fizetésem volt takarítónői. Ugyanis én lemondással jöttem el a kolozsvári Magyar Színházról. Mégpedig épp egy olyan szakaszában a színház-

nak, amikor az országban mindenhol felfigyeltek a produkcióira.

– *Egyáltalán hogy kerültél te író létedre a színházigazgatói székbe? Tudommal akkor még nem is írtál drámát.*

– Azt én is szeretném tudni, hogy miként kerültem oda. *Bajor Andor* kollégám egy satírjában ezt írta rólam: Huszár úr ment az utcán és egyszercsak a nyakába hullott egy színház. Tényleg így volt. Mindössze harminc esztendő voltam és különösebben nem is érdekelt a színház. 1948-ban voltam először színházban, mint középiskolás. Hogy tizenegy év múlva bevonuljak oda, mint hatalom.

– *A kritériumot magyarázd meg, aminek alapján kineveztek.*

– Ó hát én akkor nagy ember voltam. Csizmadia főherceg! Vagy ahogy később neveztek: munkás szülők paraszt gyermeke – abszolút káder. Azt hiszem nálatok is ez volt a káderkiválasztás fő szempontja. Igaz, közben megjelent vagy három könyvem 1956 és 1959 között és azok sikert arattak, de attól én kötelezően nem kellett, hogy értek a színházhoz. Mint ahogy nem is értettem. 1959-ben vettem át a színházat és amikor 1962-ben elvittem a társulatot egy bukaresti turnéra, ahol eladdig minden évben megbuktak, de én négy évig nem engedtem őket a fővárosba, dolgoztam velük, hogy ezt a turnét megtarthassuk, nos akkor a Scinteia, a párt központi lapja azt írta egy teljes lepedőoldalon, hogy csoda történt a Kolozsvári Állami Magyar Színházban. Kicszeréldődött ott minden. Egy európához igazodó, modern társulat és műsorpolitika jellemzi a munkáját, a produkcióit.

– *Hogy sikerült ezt elérned?*

– Ezt sokan kérdezték akkor is. Neked is ugyanazt válaszolom, remélem te nem sértődsz meg, mint az akkori érdeklődő. Ugyanis ezt feleltem, és ez is az igazság: úgy tudtam felhozni a színházat, hogy abszolúte nem értek a színházi munkához. Éppen ezért odahoztam Kolozsvárra minden mozdítható embert,

akinek a színpadon tehetsége és mondanivalója volt. Harag Gyurit ti is ismertétek, nos ő átszerződött hozzánk. Meg Taub János, aki később Izraelbe távozott, és aki most Magyarországon arat – vendégként – sikereket. Legutóbb épp a Nemzetiben. De leszerződöttem Kovács Györgyöt a Népművészt is. Oda szerződött a ma ugyancsak Magyarországon sikeres színművész *Bencze Ferenc* és *Vadász Zoltán*. Sokan. Egészen *Széles Anikó*ig. Hogy csak olyanokat említsek, akiket filmekről Jugoszláviában is ismerhetnek.

– *Ez egy kétségbeesett lépés volt a részedről?*

– Ez egy nagyon tudatos lépés volt. Ugyanis rájöttem: a színházban talán inkább mint más intézményekben, az igazgató kell legyen a legokosabb. A szó azon értelmében, hogy neki kell mindenben dönteni. Csakhogy van itt egy kis hiba: én mint igazgató, semmihez sem értek. Sem sügni, sem színjátszani, sem díszletezni nem tudok. Ellentétben a lapmunkával, ahol ha kell korigálok, ha kell vezércikket írok, tehát nem vagyok másnak kiszolgáltatva. No és akkor jöttem rá: egy vezetőnek nem a rezort ügyekhez kell értenie, hanem a vezetéshez. Tehát ahhoz, hogy értelmet adjon az emberek munkájának, a legjobbakat segítse az élre, és teremtsen minden tehetséges embernek kellő munkafeltételeket ahhoz, hogy magát megvalósítsa. Ha ezt megteszi, akkor teljesíti feladatát. És nem akkor, ha állandóan lábujjhegyen áll, hogy nagyobb-nak látszon, mint amilyen valójában.

– *De ha ilyen okos voltál, miért kellett a színházról eljárnod?*

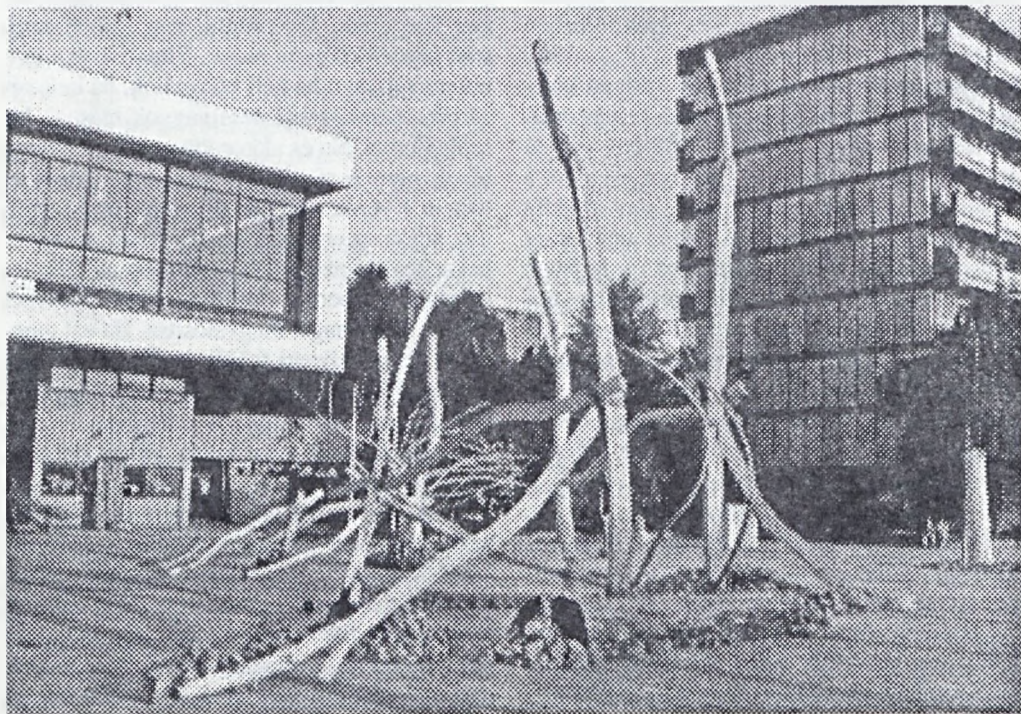
– Azért, mert nem voltam okos. Ugyanis az író nem elsősorban racionális, sokkal inkább ösztönös lény. Én legalábbis az vagyok. És hiába okoskodtam, mert az érzelmi hatások szép lassan fölébe kerekedtek az értelmieknek. Ugyanis – remélem ezzel nem leplek meg – a teátrum nem az a kimondott szerezhető. Ellenkezőleg: ott ütköznek meg legin-

kább a színpadon eladott nagy emberi erények és a kulisszák mögötti emberi kicsinyességek. És én ezt nem bírtam.

– És ezért hagytad ott a kivított társadalmi rangodat?

– A felszisszenésben igazad van. De nemcsak, sőt nem is elsősorban azért jöttem el. Bár az itteni tapasztalataimból lett *Színház (majdnem) az egész világ* című regényemben főleg csalódásaim emberi vonatkozásairól szólok. Alapjában véve politikai világgépem omlott össze abban az időben. Az első nagy összeomlást 1956-ban éltem át, de azt megúsztam nagyobb tragédiák nélkül. Bevittek a pártba, szinte azt mondhatnám erőszakkal. Ennyi volt. Számos barátomat viszont a börtönbe vitték. Ők voltak az áldozatok. Például *Páskándi Géza, Páll Lajos, Dávid Gyula*, hogy csak néhányat említsek. Az igazgatói kineve-

zés egyfajta pótvizsga volt. Azt mondtam: a rendszer hibája az, hogy tehetségtelenek és méltatlanok a vezetői. Vigyük be a közéletbe a mi proletár, népi hitünket és elszántságunkat és akkor sok minden másképpen alakul. És a színházból már azért jöttem el mert – hadd fejezzem ki így magamat –, mint hatalom csődöt mondtam. Hatalomra jutottam, ugyanis mint munkásosztály, de az alapvető bajokon nem tudtam segíteni. Védekezésből azt mondtam: nem értem a társadalmi folyamatokat. A nemzetiségem elleni bűnököt azonban nem tudtam ilyen könnyen kitépni magamból. És Ceausescu 1965-ös uralomra kerülése után egyre durvább és egyre nyíltabb lett a nemzetiségek iránti gyűlölet. Egészen 1968-ig, amikor ő is rájött, hogy szüksége van a nemzetiségek támogatására a külső veszély ellen. De ez már más történelmi szakasz.

BOBÁLY ATTILA: Pásztorok köszöntője